

31. évf. 4. sz. 1984. április

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

A REGIONÁLIS KÖNYVTÁRI SZOLGÁLAT FEJLESZTÉSE A MISKOLCI EGYETEMI KÖNYVTÁR KÖRNYEZETÉBEN

Zsidai József

a miskolci Nehézipari Egyetem Műszaki Könyvtárának igazgatója

Magyarországon az információs és könyvtárpolitikát ez ideig nem sikerült olyan átfogó tervbe szintetizálni, amely konkrét programmal és eszköztár-„igérvénnyel” reális feltételeket adna a gyorsabb haladáshoz. Igen nagy hiba, hogy a gondolat hiánya miatt *elképzelés sincs a korszerű információs szolgálat országos szervezetére, racionális rendjére.*

Amint visszalapozunk a szakirodalomban, a dokumentációk azt tanúsítják, hogy az ismeretközvetítésnek ezen a területén a fejlett országok zömében 1968–1973 között volt a frontáltörés. A legkiválóbb koncepciókat, terveket ebben az időszakban dolgozták ki, és sietve minősítették őket cselekvésre érett állami feladattá. Nyomban hozzá is kezdtek a végrehajtáshoz, ezért csodálhatjuk ma a kitűnően működő rendszereket és hálózatokat.

Az új irányok főbb tartalmi sajátosságai a következők: végbement a számítástechnika totális térhódítása mind a jeladó információs szolgálatban, mind a primer ismerethordozók nyilvántartásában; a rendszerek vagy hálózati formát vettek fel a bennük részt vevők közös és egyedenkénti javára, vagy önálló, egyedi intézményeknek megmaradván, kereskedelmi jelleggel nemzetközi hasznosságú vállalkozásokká fejlődtek; az online uralma az ismeretek megszerzésének időtartamát szinte másodpercekre csökkentette; egyidejűleg az online üzemmód mindennemű fölösleges duplikálódás megakadályozásának módszerévé, ezáltal a példás ökonómia hatékony eszközzé vált.

Mi magunk sokat töprengünk 10–12 éves lemaradásunk fájó okairól. Úgy gondolom, első helyen *a felvevő piac igénytelensége* marasztalható el. Bármilyen szolgál-

tatás – ezen belül az információs szolgálat – fejlettségi állapotát és fejlődési dinamikáját a használatra, a hasznosításra irányuló igényesség determinálja. Úgy tűnik, hogy nálunk az információs–könyvtári teljesítmény pejoratív értelemben áll korrelációban a gazdaság érdemeivel. Más kérdés, lévén a tervezés kormányzati feladat, hogy az előrelátás is megelőzhetné némileg a gazdaság igénynövekedését, mert egyrészt segíthetné, motiválhatná annak alakulását, másrészt, ha hirtelen jelentkeznek az információt felvevő piac étvágya, akkor a felkészületlenségnek fogva az ellátással nagy bajok lehetnének.

Jelenleg – a tényleges igénytelenség és az előrelátás hiányának együttes hatására – sajnálatosan az a helyzet, hogy a könyvtári és információs szakemberek soraiban mindjobban gyérül azok száma, akik korábban oly nagy odaadással, szakmai és politikai elszántsággal hordozták a haladás lobogóját. Egymásra mutogatunk sok-sok helybenjárással, vajmi kevés új eredménnyel. Így azután most már nem arról van szó, hogy tragikusan lemaradunk a legfejlettebbektől, pl. Angliától, az NSZK-tól, Svédországtól vagy Ausztriától, hanem Kuwaittól, Kenyától is tanulhatunk közelesen.

Áz országos méretű racionális rend programjának és a központi tervhez kapcsolódó fejlesztés és ösztönzés elmaradásának következtében az egyéni utak keresésének időszakát éljük. Ki-ki a maga módján áll az ügy mellé, s megszállottsága fokán igyekszik értelmet adni a szakmai tevékenységnek azért, hogy eredményesen szolgálja legalább szűkebb környezetét, és azért, hogy a fejlettebbekhez mért elmaradás röfnyi távolsága ne nyúljon meg bejárhatatlan mérföldekre.

Eddigi eredmények a borsodi régióban

A miskolci egyetemi könyvtár a borsodi iparvidék szívében van, az ipari környezet szinte provokálja a regionális léptékű gondolkodást. A gondolat sohasem volt idegen a könyvtártól: 1969 óta a könyvtárvezetés érdeklődésének homlokterében található.

A regionális együttműködés verbális vonulataiból tényyszerűségében a *vegyipari együttműködés* emelkedett ki példaadóan. Ennek lényege abban van, hogy a Borsod megyében levő 4 vegyipari vállalat és az egyetem 1971. február 8-án szerződést kötött a tőkés eredetű, igen drága szakirodalom kizárólagosan egy-egy példányban történő közös beszerzésére.

A beszerzések költségfedezetét az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat

A közös beszerzések költségfedezete (ezer Ft-ban)

Év	BVK	ÉMV	TVK	TIFO	Összesen
1971	250	350	100	—	700
1972	220	220	220	—	660
1973	100	100	100	—	300
1974	150	150	150	—	450
1975	150	150	150	—	450
1976	150	150	150	—	450
1977	200	200	200	—	600
1978	200	200	200	100	700
1979	300	300	300	100	1 000
1980	400	400	400	100	1 300
1981	500	500	500	200	1 700
1982	500	500	500	200	1 700
1983	500	500	500	200	1 700
Összesen:	3 620	3 720	3 470	900	11 710
A Művelődési Minisztérium cél támogatása:					500
Mindösszesen:					12 210

BVK	=	Borsodi Vegyi Kombinát, Kazincbarcika
ÉMV	=	Észak-magyarországi Vegyiművek, Sajóbáony
TVK	=	Tiszai Vegyi Kombinát, Leninváros
TIFO	=	Tiszai Kőolajipari Vállalat, Leninváros

A szakirodalmi beszerzések és azok Ft értéke a következőképpen alakult:

• US Chemical Patents on Microfiche; 29 554 szabadalmi leírás 1962–1975 között, 3918 mikro- filmlapon (1975-ben sajnos meg- szűnt)	895 618 Ft
• a Chemical Abstracts alapkiadása (1907–1935, mert ez hiány volt a borsodi régióban), a teljes index- állomány és néhány éve a főlap folyamatos rendelése is	3 302 789 Ft
• Különböző igen drága szak- folyóiratok	2 839 527 Ft
• Kézikönyvekre: Gmelin Handbuch (176 db)	2 139 342 Ft
Beilstein Handbuch (114 db)	2 950 263 Ft
Encyclopedia of Chemical Pro- cessing and Design (1–17. köt.)	85 610 Ft
• Egyéb	31 423 Ft
Összesen:	12 244 572 Ft

Ha feltételezzük azt, hogy az öt partner mindegyike beszerezte volna az említett szakirodalom zömét, akkor a megtakarítás 30 millió Ft-ra tehető, amelynek valuta-értéke kb. 500 ezer USA dollár.

A közös szakirodalmi beszerzés számos más területen is igen szorosra fűzte a szálakat az együttműködő intézmények között. Ilyenek pl. az információs szolgálat, a képzés–továbbképzés, a könyvkötészet stb.

A vegyipari együttműködés eddig eltelt, tartalmában nem halványuló, hanem erősödő 13 éve egyértelműen és minden kétséget kizáróan sikeres volt. Ez a siker azonban semmiképpen sem tekinthető végső célra, hanem csak egy tapasztalati halmaz lehet *egy átfogóbb és magasabb szintű regionális információs szolgálat és könyvtári teljesítmény kibontakoztatásához*. A megélt tapasztalások és a belőlük nyert következtetések elég megbízható töltést adhatnak a nagyobb ívű továbblépéshez. Ha személyes bátorságot tudunk társítani e 13 esztendő szakmai értékeihez, akkor valószínűleg kísérletet teszünk egy szélesebb hatókörű regionális modell kialakítására és következtetes megvalósítására.

A regionális modell

Az alapvető cél roppant egyszerű és kettős irányú: a jeladó (bibliográfiai) információs szolgálat és a szakirodalmi ellátás minőségének jelentős mérvű javítása ebben a gazdaságilag oly fontos körzetben, illetve ezzel egyidejűleg a magasabb teljesítmény együttműködéssel történő megvalósítása – erőteljesen fokozott gazdaságossági követelmények mellett. Az eddigi tevékenységhez képest két új, igen lényeges elem áll a figyelem fókuszában: a tájékoztatás a leghatékonyabb módszerekkel való

meg; a szakirodalom beszerzésének garanciáját az egyetemi könyvtár és az iparvállalatok szélesebb körű társulása teremti meg.

A regionális információszolgálat fejlesztése

A miskolci egyetemi könyvtár információs és könyvtári központja kíván lenni az észak-magyarországi régióknak. Kertelés nélkül, egyenesen kinyilvánítjuk, hogy ebbeli törekvésünket kétfajta elgondolás vezérli: valóban segíteni szeretnénk az e területen folyó kutatást és fejlesztést azzal az értékes szellemi potenciállal, amely itt az egyetemen fel van halmozva; ennek fejében további anyagi támogatáshoz szeretnénk jutni a célból, hogy az alapvető egyetemi funkciókat a lehető legmagasabb szinten teljesíthessük.

Ehhez a feladathoz megkezdtük egy *számítástechnikai adatvéggállomás létesítésének előkészületeit*. Remény van arra, hogy ez évben, de legkésőbb 1985-ben az installáció befejeződik. Az új technika üzembeállításának az a rendeltetése, hogy segítségével szakirodalmi és faktografikus, esetleg kereskedelmi adatokat hívjunk le az egyetem és az itteni vállalatok és intézmények számára, külföldi adattárakból és a hazai forrásokból. A felkészülés menetében már 1982-ben megkezdtük a külföldi szolgáltató vállalatokkal a kapcsolatok kiépítését, az OMIKK segítségével. Saját jelszónk (password) van a Dialog Information Retrieval Service-hez (USA) és a svájci Data-Star-hoz, folyamatban van az ORBIT (USA) hozzáférési jogának megszerzése.

A Dialog-gal 1983-ban már eredményesen dolgoztunk, 20 adatbázist használtunk online üzemmódban 8 óra 32 perc időtartamban. Ehhez a technikai feltételeket és a szakmai segítséget az MTA SZTAKI biztosította. A saját terminál üzembeállítása után fokozatosan kapcsolatot létesítünk majd mindazokkal a külföldi adatközpontokkal és – remélhetőleg – hazai intézményekkel, amelyek segítségünkre lehetnek tájékoztatási feladataink ellátásában.

A kiépítendő szolgáltatás az egyetem alapellátását tekintve elsődlegesnek, de a régióban levő kutatóintézeteket, vállalatokat és az egészségügyet is szeretnénk segíteni szerény lehetőségeinkhez képest, miként erre az előbb már utaltam.

Az ennyire tágra nyitott regionális funkció alapos felkészüléssel és nagy felelősséggel jár. Több mint 10 éve gyarapítjuk már ismereteinket a modern információs eszközök tanulmányozása és gyakorlati használata útján. Most érezzük csak igazában, hogy milyen jó iskola volt e tekintetben a kohászati tárgyú METADEX viszonylag korai SDI-szolgáltatásának megszervezése mágneses adathordozókról. Az itt szerzett tapasztalat könnyűszerrel konvertálható volt az online üzemmód kitanulásához.

Kinyilvánítjuk azt a szándékunkat, hogy a miskolci egyetemi könyvtár munkatársai készséggel készítenek majd bibliográfiákat, és keresnek ki más adatokat a legmodernebb technikával, ugyanakkor igen világosan megmondjuk, hogy elsősorban alkalmat akarunk teremteni az érdeklődők számára a fejlett technika megismerésére és használatára, s nem a munkát szándékozunk teljesen átvállalni. Mi tehát nem kívánjuk elvégezni ezeket a műveleteket mindenki számára, hanem *széles körben szeretnénk terjeszteni és elterjeszteni a korszerű információs kultúrát*.

Bizonyosak vagyunk abban, hogy a kutatót egyrészt senki sem tudja teljes értékűen helyettesíteni saját gondolatmenetében, másrészt az eme új technika kínálta tudományos értékekre az szokik rá véglegesen, aki sikerélményt szerez használata közben. És mindenekelőtt az egyetem hallgatóit szeretnénk ilyen ismeretekkel ellátni, hogy magas információs felkészültséggel és igényességgel foglalják majd el első munkahelyüket.

A számítógépesített információszolgálat térnyerését segítő ismeretterjesztés céljából demonstrációs feladatokra alkalmas, egyszerűbb, olcsóbb képernyős készülékeket is csatlakoztatunk intelligens terminálunkhoz. Segítségükkel tervezzük az „igazi” online üzemmód szimulálását, és felvételtől (kazettáról) is tanóraszerű foglalkozásokat szándékoznak szervezni. Ez utóbbi berendezéscsoport hordozható lesz, így az üzemekbe is elvisszük majd előadásainkat, bemutatóinkat, meggyőzően vizuálissá, élővé tesszük őket.

Szólni kell megegyezően arról, hogy bár a felkészülés eléggé nehéz, ám hasznos konzekvenciái is lehetnek. 1 millió Ft körüli az installáció, a telepítéshez igényes helyiség kell, a távközléshez fel kell áldozni 2 db távbeszélő fővonalat, a vonalbérlet igen költséges (Miskolcra évi kb. 150 ezer Ft), továbbá a szervizszolgálat sem filléres dolog, a méregdrága tezauszokból és más anyagokból segédkönyvtárat kell szervezni, idegen nyelvtudással, mérnöki és könyvtárosi felkészültséggel rendelkező jó szakemberekre van szükség, és meg kell oldani a releváns irodalom megszerzését – mindez arra int, hogy *sok helyütt, gyér igénybevétel mellett nem érdemes adatvéggállomást létesíteni*. Túl nagy a gond, és a ritka igénybevétel magas fajlagos költségeket eredményez. Ehelyett a centralizált telepítés és a decentralizált használat látszik ökonomikus elgondolásnak.

A szakirodalmi ellátás módosulása regionális szervezésben

Mi könyvtárosok vagyunk, és ennél fogva az információt, a bibliográfiai adatot csak olyan jeladó mozzanatnak tudjuk tekinteni, amelyet a kutató kívánságára *mielőbb össze kell kapcsolnunk az eredeti, a primer anyaggal*. Ebben az igyekezetünkben a legracionálisabb módszereket kell alkalmaznunk. Egyfelől arra kell töre-

kednünk, hogy a kutatókat ténylegesen kiszolgáljuk optimális mértékben vagy némileg azon is túl, másfelől ezt a célt gazdaságilag takarékosan, időben, jó ökonómiával kell elérnünk.

A változó körülmények miatt újra elemeznünk kell eddigi gyakorlatunkat. Figyelni kell arra, hogy a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés mechanizmusa megnehezült. Igen jelentős mértékben emelkedtek az átkölcsönzési árak, ideértve a postaköltséget, a reprográfiai szolgáltatás elszámolását, sőt a kölcsönzési munkavégzés térítési díját is. Országosan arra a racionális beszerző politikára kell összpontosítani, amely a kiadványok minél szélesebb körére irányul az alacsony példányszám kényszerű elfogadása mellett.

Mi, az észak-magyarországi régióban úgy gondoljuk, hogy a releváns ismerethordozók hozzáférhetőségének feltételeit akként kell formálni, hogy a régió szakirodalmi bázisaiból 50%-os, más hazai forrásokból 20–25%-os, nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés útján 15–20%-os kielégítési részarány alakuljon ki. A helyi 50%-nyi rész prezentálása igen nehéz feladat. Az egyetemi könyvtár saját erőből ezt a vállalkozást nem tudja finanszírozni; támaszkodva azonban a vegyipari együttműködés kedvező tapasztalataira úgy véljük, hogy a fenti terv szorosra vont *regionális összefogással teljesíthető*. További vállalatok anyagi hozzájárulására számítunk, mindenképp a következők közreműködését máris kezdeményeztük:

Ózdi Kohászati Üzemek, Borsodnádasi Lemezgyár, Lenin Kohászati Művek, Diósgyőri Gépgyár, December 4 Drótművek, Borsodi Szénbányák Vállalat.

Vállalatonként 300–400 ezer Ft-os támogatás mellett már megvalósítható az olyan magasfokú koncentráció, amely a beszerzések folyamatosságát és kellő összetételét szavatolja.

Az egyetemi könyvtár vezetésének álláspontja ebben az ügyben őszinte és világos: a könyvtár minden rendelkezésre álló eszközzel támogatni akarja a regionális ipar fejlesztési munkáját, ugyanakkor a vállalatok segítsenek abban, hogy a könyvtár alkalmas legyen erre a szerepkörre. A dráguló világban segítsenek abban, hogy ez a tudományos gyűjtemény megőrizze mai színvonalát, sőt – szerény mértékben – fejlődni is tudjon, legalább a helyi igényekkel összhangban. Kezdetben itt is a vegyipari együttműködés gyakorlatát volna célszerű követni: csak a drága, tőkés ismerethordozók beszerzését kellene megoldani, kizárólagosan egy példányban, közösen képzett pénzforrásból. Ez jó ellátást, biztonságot és valuta-megtakarítást eredményezne.

Egyidejűleg a vállalatok ezirányú érdekltségét oly módon is lehetne élnékíteni, hogy saját gyűjteményeik visszafogott fejlesztésére készítsük őket. Mert a centralizált beszerzés semmiképpen sem járhat a vállalati ráfordítások tetemes növekedésével. Más megvilágításba helyezve ugyanazt a kérdést: az eddig elaprózott és duplikálódó beszerzés helyett az egyetlen példányban és

egyetlen, nevezetesen olyan helyre (az egyetemi könyvtárba) való gyűjtésére térünk át, ahol a széles körű hozzáférés maximális feltételei adottak.

Itt is hangsúlyozni szükséges azt az alapvető követelményt, hogy ebben a konstellációban csakis olyan tudományos anyagok beszerzéséről lehet szó, amelyek kiválasztásában teljes az egyetértés, és az országban nem, vagy csak kis példányszámban található meg. A kooperáció nem vonatkozhat a mindennapos helyi szükségletek kielégítésére, ez a jövőben is „belügy” marad. Ehelyütt utalni kell arra is, hogy az egyetemi könyvtár az így kezelt anyag országos használatának feltételeit sokkal jobban meg tudja teremteni, mint a vállalati könyvtárak, mert ezekre a kiadványokra vonatkozóan is pontosan eleget tesz a központi katalógusokba való bejelentési kötelezettségnek, és mert szolgáltatóképessége is fejlettebb.

Az *egyetem részéről* felkínált feltételek a következők: kvalifikált munkaerő-gárda;

hosszúra nyújtott (napi 12 órás) könyvtári nyitvatartás;

rugalmasan működő könyvtárközi kölcsönzés, hamarosan megerősítve mozgékony futárszolgálattal;

fordító szolgálat fenntartása az OMIKK szervezetében egyetemi közreműködéssel;

egyéb képességek és tevékenységek a szükségletek szerint.

A tervezett vállalkozásnak a *szakmai főhatósággal szemben* is vannak elvárásai: a terv sikerének elemi feltétele, hogy az ésszerűség felső határáig vitt regionális centralizáció, amely az országos érdekekkel is összhangban törekszik az aktivizálódásra, *támogatásban, sőt előnyben részesüljön a közös beszerzések valuta-kihátársainak fedezését illetően*.

Végezetül: halovány reményt fűzünk az izmosodó regionális együttműködéshez abból a szempontból is, hogy ez az új és korszerű szervezet egyik eleme lehet az országos műszaki információs rendszer felépítésének.

ZSIDAI József: A regionális könyvtári szolgálat fejlesztése a miskolci egyetemi könyvtár környezetében

A cikk a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtárával 1971 óta sikeresen együttműködő vállalatok körének kibővítéséről, illetve arról számol be, hogy az ezúton megnövelt anyagi erőforrások megnyitják a világ adatbázisaihoz való online kapcsolódás és a még jobb regionális szakirodalomellátás és szolgáltatás lehetőségét. A regionális kezdeményezéseket az átfogó, országos méretű információs programok hiánya különösen indokolja.

* * *

ЖИДАИ, Й.: Развитие регионального библиотечного обслуживания в районе университетской библиотеки г. Мисколц

В статье рассматриваются вопросы расширения круга предприятий, успешно сотрудничающих с 1971 года с библиотекой Университета тяжелой промышленности г. Мисколц, дается отчет о том, что увеличенные в результате сотрудничества материальные источники открывают возможность для онлайн-доступа к базам данных мира, для улучшения регионального библиотечного обслуживания. Создание региональных сетей обусловлено, в первую очередь, отсутствием всеохватывающих национальных программ в области НИИ.

* * *

A távközlési költségek, mint a könyvtári kiadások fő tételei

A jövő automatizált könyvtárainak költségei közül a távközlési díjak lesznek a legmagasabbak. A távközlés lesz ugyanis az adatok beszerzésének és a felhasználókhöz való továbbításának a fő eszköze. A könyvtáraknak tanácsos minél előbb mérlegelniük, hogy a telefonvonalon kívül milyen egyéb távközlési csatornák használatát érdemes bevezetniük. Egyes esetekben például olcsóbb lesz a közvetlen kábeles kapcsolatok kiépítése a könyv-

ZSIDAI, J.: Developing regional library services in the region of the University Library in Miskolc

In the article the extension of the group of companies cooperating successfully with the Heavy Industries Polytechnic University, Miskolc, Hungary, since 1971 is described. As a result, the increased financial resources allow online connections to the major databases and, consequently, more efficient regional information supply and services can be provided. Regional efforts are especially motivated by the lack of comprehensive national programs on scientific and technical information.

* * *

ZSIDAI, J.: Entwicklung des regionalen Bibliotheksdienstes in der Region der Technischen Universitätsbibliothek in Miskolc

Der Artikel berichtet über die Erweiterung des seit 1971 erfolgreich mit der Bibliothek der Miskolcer Technischen Universität für Schwerindustrie kooperierenden Unternehmenskreises bzw. darüber, dass die dadurch erhöhten materiellen Mittel die Möglichkeit bieten, mit den grossen Datenbanken der Welt online-Verbindungen auszubauen und eine noch bessere regionale fachliterarische Versorgung und Dienstleistung zu sichern. Die regionale Initiative ist durch den Mangel eines umfassenden Informationsprogramms auf Landesebene besonders gerechtfertigt.

* * *

tári hálózat tagjai között, különösen, ha azok nincsenek egymástól nagy távolságra. A kábeles kapcsolat 10-40%-kal olcsóbb a telefonnál, és rendkívül nagy információmennyiség átvitelére alkalmas. Hasonlóképpen előnyös lenne a könyvtárak számára az is, ha az információt a kábeles televízió át juttatná el a felhasználókhöz.

(Advanced Technology/Libraries, 12. köt. 8. sz. 1983.)